

АФАНАСЬЄВА О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ *ПОЛІТИКА* В ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

У статті йдеться про лексико-семантичні та культурологічні процеси інтерпретації та функціонування концепту *ПОЛІТИКА* у мовнокультурній картині світу сучасної Франції.

Ключові слова: політика, концепт, картина світу, суспільно-політичний словник.

Стаття посвячена дослідженню лексико-семантичних і культурологічних процесів інтерпретації і функціонування концепта *ПОЛІТИКА* в лінгвокультурній картині світу сучасної Франції.

Ключевые слова: политика, концепт, картина мира, общественно-политический словарь.

The article deals with the analysis of lexical, semantic and cultural processes of interpretation and functioning of the concept *POLITICS* in the modern French lingual and cultural representation of the world.

Key words: politics, concept, representation of the world, sociopolitical vocabulary.

Актуальність дослідження концепту *ПОЛІТИКА* зумовлено тим, що цей концепт є одним із ключових елементів суспільно-політичної концептосфери, виникнення якого сягає найдавніших часів, а роль у сучасному суспільстві є надзвичайно важливою.

Метою даної статті є виявлення та опис семантичних та функціональних особливостей концепту *ПОЛІТИКА* в лінгвокультурній картині світу сучасної Франції.

Предметом дослідження є семантичні та лінгвокультурні особливості інтерпретації та функціонування концепту *ПОЛІТИКА* у сучасній французькій мові та відповідній лінгвокультурній картині світу.

Об'єктом аналізу є концепт *ПОЛІТИКА* в лінгвокультурній картині світу сучасної Франції.

Наукову новизну обраної проблеми зумовлено відсутністю системних лінгвокультурологічних досліджень сучасної французької концептосфери політики та суспільно-політичного словника, який її вербалізує, зокрема базового концепту *ПОЛІТИКА* у французькій лінгвокультурній картині світу.

Як відомо, основною функцією картини світу є фіксація і збереження всього комплексу знань та уявлень даної спільноти.

Водночас існування різних видів людської свідомості зумовлює специфічне осмислення світу кожним із них, що дає змогу говорити про множинність картин світу: наукову картину світу, картину світу національної спільноти, концептуальну картину світу, ціннісну картину світу [1:204], картину світу окремої людини [2:3]. У загальнонародній наївній мовно-культурній картині світу переважають концептотвірні засади конкретного, образного, чуттєвого, етнокультурно маркованого та відповідні принципи вербалізації. Наукова картина світу, навпаки, тяжіє до абстрактного, універсального, інтернаціонального, не залежить, з погляду Ю. Д. Апресяна, від мови, якою вона описується [3:59], а її семантична основа спирається на систему відповідних одиниць – термінів, які вербалізують абстрактне поняття або концепт у його першому значенні, за Ю. С. Степановим [4:43].

Якщо поняття “картини” позначає сукупність уявлень у людській свідомості, то референція до світу як об’єктивної даності та її суб’єктивізації свідомістю людини розглядається в логіко-семантичній площині як теорія можливих світів (С. Кангер, Р. Монтегю, С. Кріпке, Я. Хінтікка, Ж. Фоконьє), а також у теоріях мовної семантики, зокрема, за принципом антропоцентричної організації. Так, Ф. Растьє виділяє три антропічні зони – ідентичності (з особовими, часово-просторовими та модальними вимірами (*je, nous, maintenant, ici, certain*)), ближню (проксимальну) (*tu, vous, naguère, bientôt, là, probable*) та дальню (дистантну) (*il, on, ça, passé, futur, là-bas, ailleurs, possible, irréel*). Зони ідентичності та ближня, розділені емпіричною межею, утворюють світ евіденціальності, а дальня зона, відмежована від інших трансцендентним кордоном, утворює світ відсутності [5:192–193].

Таким чином, загальну мовну картину світу розташовано на емпіричній межі. Вона актуалізується у двох напрямках – суб’єктоцентричному, який є основою індивідуальної картини світу, ідіолекту, індивідуальних дискурсивних практик, та суспільно орієнтованому, який є базисом для виокремлення суспільних практик та відповідних суспільно-професійних дискурсів. Наукова картина, розташована в координатах світу дискантного, вербалізується у відповідних терміносистемах та наукових дискурсах. Виходячи з такого розуміння, семантичний простір

політики у її феноменальному та подієвому виявах, професійній практиці бере початок на емпіричній межі світів ідентичності та близькості, а політологія розташовується на трансцендентній межі світу дистантного. На емпіричній межі визначальними стають практично орієнтовані засади певного “політичного кодексу”, а на межі зі світом відсутності – принципи наукової рефлексії, яка організує емпіричне політичне знання в політологічне у формі концепцій, теорій, продукуючи в результаті цього процесу твори відповідних наукових жанрів.

Картина світу як будь-який пізнавальний образ спрощує й схематизує дійсність, що дає змогу виділити з безмежного розмаїття реального світу ті його сутнісні зв'язки, пізнання яких складає основну мету науки [6:20]. Саме поняття картини світу виходить із системної організації поняттєвої основи світосприйняття певної спільноти чи окремої людини. Принципи організації знання та досвіду, базові для цієї структури, вивчаються сучасною наукою в рамках когнітивістського напрямку як фреймові структури (М. Мінський), зокрема типологія базисних фреймів С. А. Жаботинської, схеми, сценарії, когнітивні моделі (Дж. Лакофф), ментальні простори (Ж. Фоконьє і М. Тернер). У мовному плані це універсальне, глобальне знання або його фрагмент представлено передусім у лексичному та фразеологічному складі мови, дослідження яких є основою вивчення мовної картини світу [2:3].

У сучасному суспільстві відбувається складна стратифікація концептосфери політики. Вона утворюється з: 1) загальнонаціональної основи вербалізованих наївних, конкретних, навіть образних уявлень про політичну організацію суспільства; 2) професійного виміру політики та політичної практики (політико-правової, політико-адміністративної, агітаційно-пропагандистської); 3) науково-популярних уявлень про політику, зокрема медіатизованих у ЗМІ; 4) політологічних знань у пошуковому та навчальному аспектах.

У суспільно-політичній галузі відбувається двоспрямований процес активного впровадження політичного словника до широкого вжитку, а з іншого – процес політологічної концептуалізації і часткової чи повної термінологізації певних номенів, які не

відносяться до цієї галузі. Цей процес відбувається як взаємодія наукової та наївної, а також медійної картини світу, що зокрема відображено в різного роду словниково-довідкових виданнях. Б. В. Добров та Н. В. Лукашевич, дослідивши взаємодію загальної лексики і термінології в російській мові, наголошують на існуванні широкої предметної галузі, а саме суспільно-політичної, яка займає проміжне положення між загальнозначущою системою понять і професійними понятійними системами, частково з ними перетинаючись [7].

Неоднозначність побутових уявлень про політику пов'язано зі складністю й багатогранністю її виявів як явища надзвичайно складного, соціального, гуманістичного, культурного, ідеологічного змісту якого є багатоманітним і різноплановим [8:25]. Саме тому побутують різні наукові тлумачення, в яких політика постає як: одна зі сфер життєдіяльності суспільства; як система певних суспільних відносин, взаємодія класів, націй, держав між собою і з владою; сукупність дій, заходів, установ, за допомогою яких узгоджуються інтереси різних верств населення; прагнення здобуття і використання державної влади, цілеспрямованого впливу на неї; участь у справах держави, у визначенні форм, завдань, змісту її діяльності; наміри, мета і способи дій правлячої еліти та її оточення; прояви хитрощів, обережності, таємничості, ухилянь, обачності.

Перелічені варіанти інтерпретації політики не вичерпують багатоманітності її визначень, а лише відображають найважливіші з них. Узагальнюючи вищезазначені іпостасі політики, сучасні політологи пропонують її наступне визначення: “Політика – сукупність заходів та інституцій, за допомогою яких відбувається управління суспільними справами, задоволення окремих, корпоративних, групових інтересів, узгодження частин структурованого суспільства, координування інтересів різних соціальних груп, задоволення інтересів панівних верств (через подання їх як загальних) та дійсне задоволення загальних інтересів” [9:296]. Таким чином, політику розглядають:

- як *систему дій*, яка ієрархічно вибудовує відносини між різними соціальними групами з приводу завоювання домінуючої ролі в суспільстві;
- як *дію політичних інституцій*, ланок політичного організму

щодо організації найоптимальніших умов та норм свободи особи;

- як *надію* кожної людини *брати участь у здійсненні влади* або *впливати на її розподіл у державі* та завжди знаходити зустрічне розуміння інших членів суспільства щодо своїх дій (М. Вебер);
- як *причинно зумовлену*, ситуативно змінну за формою та орієнтацією *діяльність*, яка служить практичній організації суспільства; і саме таким чином політика задає суспільству адекватні його сутнісним основам структури, форми, створює конвенції, інститути, закони і правила, змінює ситуацію і дає змогу людині адаптуватися в умовах, що змінюються в часі і просторі [10:9–10].

Поняття політики є тісно пов'язаним з поняттям влади, позначаючи передусім інструмент для досягнення і здійснення влади. Для цього терміна є характерною певна “двоїстість”, адже думка в суспільстві про політичну діяльність завжди роздвоювалася:

— політична діяльність може розцінюватись як “благородна справа”, якою її вважав Аристотель. У цьому випадку політика – це мистецтво управління суспільством, спрямоване на його об'єднання навколо вищої мети;

— політична діяльність, навпаки, може вважатися “вульгарною справою”, бо політика – справа брудна, принизлива, яка зводиться то до “марних політичних ігор”, то до “пустих балачок”, то до “непомірного марнолюбства”, до обману [11:20].

У наукових колах оцінка сфери політичної діяльності також не є єдиною: 1) згідно з “розмежувальною” тезою, політика – один із різновидів громадської діяльності, що має свої цілі та специфічні правила; 2) згідно з “екстенсивною” тезою, політика – явище універсальне, без якого суспільство не може обійтися: “Політика – це все: вибори глави держави, виховання дітей, пісні Жоржа Брасенса і т. ін.” [там само]. Так само позначено різними конотативними, оцінними, асоціативними, прив'язаними до конкретних подій, колективної пам'яті значеннями семантичне наповнення концептів NATION, ETAT, PATRIE в уявленнях пересічних французів [12].

Аналізуючи понятійне поле політики, Ж. Бодуен відзначає, що в англійській мові є два терміни для позначення політики: термін *policy* означає “результати дії уряду”, тобто програми, рішення, дії владних структур; термін *politics* означає скоріше “процес”, пов'язаний з реалізацією і завоюванням державної влади в окремому суспільстві [11:16]. Деякі автори (наприклад, Ж. Бюрдо, П. Бро) свого часу пропонували вживати два терміни, які розрізняються за граматичним родом: “*politique*” у чоловічому роді повинно означати комплекс правил, які забезпечують єдність та непорушність певного соціального простору; “*politique*” у жіночому роді означає арену, де зустрічаються, змагаючись між собою за владу, окремі діячі та угруповання [там само]. Слід зазначити, що в сучасній французькій політології вживання обох термінів стало регулярним явищем.

Лексему *politique* (від гр. *politikos* (*polis*)) зафіксовано у французькій мові у 1265 р., але поширення вона набула, починаючи з XVII ст. Французькі лексикографічні джерела “*Petit Robert*” [13] і “*Petit Larousse*” [14] визначають її, як: 1) мистецтво і практику управління суспільством (державою, нацією), 2) спосіб управління державою чи ведення зносин з іншими державами, 3) сукупність державних справ, 4) узгоджений спосіб ведення справ (стратегія, тактика).

Цей термін є опорним у численних сполученнях, які визначають його відносно структур та органів влади (*la politique d'un président, d'un ministre*), різних сфер суспільного життя (*politique culturelle, sociale, agricole; politique de l'emploi, des prix; politique économique, financière, fiscale; politique douanière, commerciale; politique commerciale d'une entreprise*), методів та способів управління (*politique conservatrice, libérale, de droite, de gauche; politique d'austérité*), у внутрішньому та зовнішньому планах (*politique intérieure, politique extérieure ou politique étrangère, la politique européenne de la France*). Досить часто цей термін супроводжується оцінним означенням (*une bonne, une mauvaise politique*) чи таким, яке включає оцінні семи (*politique étrangère pragmatique, du moindre effort, du pire*) або є метафоричним (*politique des petits pas, de la chaise vide, de la main tendue, de l'autruche*). На позначення політики у знижено фамільярному реєстрі використовується дериват *politicaillerie*.

У процесі розвитку політичного аспекту життя суспільства сформувалися синонімічні кореляції для позначенні різних видів політики шляхом утворення абстрактного іменника з суфіксом *-isme* від означального політики: *politique de coexistence pacifique – pacifisme; politique de neutralité, de non-intervention – neutralisme, d'intervention – interventionnisme; politique expansionniste – expansionnisme, politique colonialiste – colonialisme; politique fondée sur la primauté de la nation – nationalisme; politique de protection de qn, qch – protectionnisme.*

Лексема *politique* утворює цілісне морфосемантичне поле, де є заповненими всі позиції: предмета, ознаки, діяча, дії, обставини.

Прикметник *politique* означає “той, що відноситься до”:
1) управління державою (*pouvoir politique, décisions politiques, régime politique*), 2) організації та здійснення влади в організованому суспільстві, управління державою (*les institutions politiques, les réformes politiques, les droits politiques, les assemblées politiques, les frontières politiques, les milieux politiques, un homme, une femme politique, l'unité politique, la communauté politique*), 3) теорії управління, влади (*la pensée politique, les idées politiques, les doctrines politiques, les études politiques, les sciences politiques, l'histoire politique, la géographie politique*), 4) відношень уряду й опозиції, влади та боротьби навколо влади (*la vie politique, le parti politique, la carrière politique, l'actualité politique, la journée, la semaine politique, la situation politique, la crise politique, les revendications politiques, les délits, les crimes politiques, les procès politiques, un détenu, un prisonnier politique, le marketing politique, les facteurs politiques, la force politique, les opinions politiques, les tendances, les attitudes, les positions politiques, les sympathies politiques, les adversaires, les opposants, les amis politiques, le débat politique, le journal politique, le scénario politique, l'univers politique*).

У сучасному французькому суспільстві спостерігаються активні процеси все більшого залучення пересічної людини до політичної галузі, її впливу на політику, активізації її ролі як громадянина. З цією метою засновуються численні Інтернет-сайти, блоги, форуми, де надається базова інформація, пояснюються основні поняття, відбувається обговорення політичних подій, діяльності політиків та

політичних партій, угруповань, інтерпретація понять та термінів і навіть формування новотворів (наприклад, назва сайту *Sarcofrance*). Слід відзначити роль Інтернету та суспільно-видавничих проєктів щодо популяризації словника, який є своєрідним “перехідним містком” між професійно-політичними і загальнонародними уявленнями про політику (наприклад, словника виборів, парламентського словника в мережі Інтернет). Крім того, у світовій мережі можна знайти і критично-іронічне тлумачення політичного словника в його використанні тим чи іншим політичним лідером у дусі критичного дискурс-аналізу.

Аналіз довідкової літератури, призначеної для широкого кола користувачів, дозволив виділити такі основні рубрики, як: суспільно-політичні відносини, суспільно-політичні події, політична діяльність, установчі та регулювальні акти, політичні актори (особи, угруповання, спільноти, території, установи, органи), права і обов’язки (суспільно-політичний статус), суспільно-політичний устрій, політичні доктрини, принцип та процедури політично-адміністративної діяльності, комунікативний аспект, символи, власні імена.

Так, “*Dictionnaire des termes politiques*” Д. Рену та Д. Мішеля [15] включає 544 статті, серед яких значне місце посідають терміни, які відносяться до соціального захисту людини (*aides d’État, assurance sociale*), забезпечення її громадянських прав, відносин з державою та обов’язків (*charges, impôt sur le revenu, impôts locaux, contribution sociale généralisée*), суспільної ролі як громадянина (*citoyenneté européenne, civisme*) та участі в державних справах (*abstention*), пояснення ролі та функціонування державних органів, установ, міжнародних організацій (*administartion centrale, agence européenne pour la sécurité et la santé des travailleurs, Assemblée législative, Assemblée locale, Assemblée nationale*), основних установчих актів (*acte communautaire, Acte unique européen, Article 16, bloc de constitutionnalité*).

Загальний політичний словник є суб’єктоцентричним, тобто має практичне спрямування – зрозуміти та вміти орієнтуватися і практично діяти в царині суспільно-політичних відносин, реалізувати суспільні функції громадянина. Він слугує містком до переходу базових термінів словника політики як професійної галузі

до ідіолекту нефахівця, актуалізує важливі для пересічного громадянина спеціальні терміни, номенклатурні позначення.

Спробою представлення політичної картини світу сучасної Франції можна вважати такі видання енциклопедично-ідеографічного типу, як “Dictionnaire des questions politiques. 60 enjeux de la France contemporaine ” [16] та “La Politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours” [17]. Перший із них є певною заявкою на представлення загальної політичної картини сучасної Франції, проте за своєю структурою це – енциклопедичний словник, де 60 базових для сучасного французького громадянина питань, обраних авторами даного видання та сформульованих як поняття-проблеми, розташовані в алфавітному порядку. Таким чином, йдеться скоріше про окреслення загального кола політичних проблем французького суспільства, втілених у таких поняттях, як суспільно-політичний актор (*classe sociale, élite politico-administrative, État-nation, État-providence, extrême droite, extrême gauche, génération, social-démocratie*), його характеристики (*citoyenneté, civisme, laïcité, langue française, précarité, exception culturelle, exclusion*), форми і принципи його існування та діяльності в демократичному суспільстві, обстоювання інтересів громадян (*action collective, assimilation, clivage, communication politico-institutionnelle, décentralisation, décision politique, politique de défense, écologie politique, élections, éthique, européanisation, évaluation des politiques publiques, fédéralisme, financement de la vie politique, idéologie*).

Структура словника “La Politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours” є більш повною спробою відображення політичної картини Франції в історичному періоді республіканського устрою, яку засновано на базових когнітивних моделях (подієвих, діяльнісних, таксономічних, актантних, реляційних, часових), які організують ментальний простір політичного знання та досвіду широкого загалу читачів у різних дискурсивних модусах – як нарація, опис, дефініція, міркування, діалог. Загальну структуру політичного знання, актуального для сучасних французів, представлено в коротких вступних нарисах (*Synthèses*), де виділяються загальні теми, які є ключовими поняттями даної галузі (*la vie politique, la République, les partis, les*

démocraties, la classe politique, la société française), та основні аспекти (*évolution, rôles*) і модальності (*équivoques, aimer, affaiblir*) їх представлення. Рубрику “La politique en question” побудовано як відповіді на питання, які ставить французьке суспільство: *Faut-il changer les institutions de la Ve République? Pourquoi parle-t-on toujours de réformer l’État? La mondialisation frappe-t-elle d’impuissance les politiques publiques? L’opposition entre la droite et la gauche a-t-elle encore un sens? Un “blairisme” à la française est-il possible? Est-il vrai que tout se décide désormais à Bruxelles, et non à Paris? Les hommes politiques sont-ils corrompus? Les médias sont-ils devenus les maîtres du jeu politique? Sommes-nous entrés dans une “république des juges”? Le contrat doit-il se substituer à la loi? Le modèle français d’intégration est-il menacé?*, де наголос ставиться на проблемах загроз, змін, невизначеності засад сучасної демократії.

Представлений матеріал прив’язано до певних аспектів життя, різних суспільних практик: сімейного життя, економіки, суспільних відносин, комунікації, міжнародного життя, конкретних подій, часово-просторових координат. Такий словник є переходом від суб’єктоцентричної найвної картини світу (у сучасному світі нерідко протестної, абстенціоністської, оцінно-негативної), яка базується на власному життєвому довіді, до суспільно орієнтованої та національно маркованої “об’єднавчої” політичної картини, де розкриваються причинно-наслідкові зв’язки, обставини виникнення того чи іншого явища, політична сутність події. Водночас таке представлення політичних уявлень виходить передусім із конструювання точки зору на політику обізнаного суспільно активного громадянина – “внутрішнього споживача” і, з огляду на джерела та спосіб представлення, є картиною медіатизованою. Політична реальність конкретизується і прив’язується до часово-просторових координат, які метонімічно позначають певні інституції, установи (*Bruxelles, Elysée*), події (*mai 1968*), набувають символічного значення (*Colombay*). Особливий акцент ставиться на конкретних подіях, які стали політичними символами чи навіть міфами (зокрема, відома “справа Дрейфуса”), водночас уводяться нові реалії суспільного життя, наприклад, *universités d’été*.

Таким чином, проведений аналіз показав активні лексико-семантичні та лінгвокультурологічні процеси, які віддзеркалюють

активне осмислення та переосмислення концепту ПОЛІТИКА у сучасному французькому суспільстві, кореляції побутового, медійного та наукового його вживання. Перспективними вважаємо подальші розвідки в царині сучасного французького суспільно-політичного словника та відповідної концептосфери, а також зіставні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. – М. : Наука, 1985. 2. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. 3. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Юрий Дереникович Апресян // Избранные труды. – Т. I. – М. : Языки русской культуры, 1995. 4. Степанов Ю. С. Концепт / Юрий Сергеевич Степанов // Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Языки русской культуры, 1997. – С. 40–76. 5. Rastier F. L'action et le sens pour une sémiotique des cultures / François Rastier // Journal des anthropologues. – 2001. – № 85–86. – P. 183–219. 6. Степин В. С. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. – М. : ИФРАН, 1994. 7. Добров Б. В. Взаимодействие лексики и терминологии в общезначимой сфере языка / Б. В. Добров, Н. В. Лукашевич // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: труды международ. конф. "Диалог 2004". – М. : Наука, 2004. – С. 172–178. 8. Політологія : [навч. посібник] / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко]. – К. : ВЦ "Академія", 2006. 9. Кирилюк Ф. М. Політологія Нової доби : [навч. посібник] / Федір Михайлович Кирилюк. – К. : ВЦ "Академія", 2003. – 304 с. 10. Політологія: історія та методологія / [В. П. Андрющенко, В. Г. Антоненко, Л. О. Ануфріїв та ін.]. – К. : Здоров'я, 2000. 11. Baudouin J. Introduction à la science politique / Jean Baudouin. – P. : Dalloz, 2004. 12. Peloille B. Le vocabulaire des notions "nation", "État", "patrie". Quelques résultats d'enquête / Bernard Peloille // Revue française de science politique. – 1983. – Vol. 33. – № 1. – P. 65–108.

ДОВІДНИКИ

13. *Nouveau Petit Robert*: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P. : Robert, 1996. – XXXV, 2552 p. 14. *Petit Larousse illustré*. – P. : Larousse, 2007. – 1856 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Renou D. Dictionnaire des termes politiques. Noms communs et noms propres pour comprendre les institutions / D. Renou, D. Michel. – P. : Editions De Vecchi S.A., 2006. – 157 p. 16. *Dictionnaire des questions politiques. 60 enjeux de la France contemporaine* : [sous la dir. de N. Haudegand et P. Lefébure]. – P. : Les Editions de l'Atelier – Editions Ouvrières, 2000. – 253 p. 17. *La Politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours* : [sous la dir. de T. Ferenczi]. – P. : Larousse, 2004. – 479 p.